

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Філософський факультет

Кафедра етики, естетики та культурології

**«Утилітаристська етика ставлення до тварин:
традиції та сучасні виклики»**

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 033 філософія на здобуття освітнього
ступеня бакалавра філософії

Студент-виконавець

ПУЗІЙ ВАСИЛИСА ВОЛОДИМИРІВНА

Освітній рівень «Бакалавр», IV курс

Спеціальність 033 «Філософія»

ОПП «Філософія»

Науковий керівник:

МАСЛІКОВА ІРИНА ІГОРІВНА

Доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри етики та естетики

Допущено до захисту:
Зав. кафедри _____

Київ-2025

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УТИЛІТАРИСТСЬКОЇ ЕТИКИ СТАВЛЕННЯ ДО ТВАРИН	7
1.1. Ідейні засади етичного утилітаризму як напрямку етики ставлення до тварин	7
1.2. Френсіс Гатчесон та Соум Дженінс у формуванні прото-утилітаристських аргументів щодо морального статусу тварин.....	10
1.3. Етика ставлення до тварин в утилітаризмі Джеремі Бентама.....	14
РОЗДІЛ 2. ЕТИКА СТАВЛЕННЯ ДО ТВАРИН У СУЧАСНОМУ УТИЛІТАРИСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....	19
2.1. Пітер Сінгер як ключова фігура сучасної утилітаристської етики ставлення до тварин.....	19
2.2. Критика підходу Пітера Сінгера до етики ставлення до тварин в межах утилітаристської традиції.....	29
2.3. Ідеї Джеффа Себо та Браяна Томасіка щодо етичного ставлення до тварин в межах утилітаризму	37
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	49

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Упродовж останніх десятиліть спостерігається зростання суспільного інтересу до питань етичного ставлення до тварина та морального статусу тварин. Актуалізацію цих питань із сімдесятих років минулого століття і до сьогодні зумовлюють насамперед розширення правозахисного дискурсу, розвиток біоетики й екоетики та екологічні кризи, із якими стикається людство. Особливу увагу в цьому контексті привертає утилітаризм – одна з найвпливовіших сучасних етичних теорій в цій сфері, яка ще від часів Джеремі Бентама намагається включити тварин у моральні обчислення.

Найвідомішими в межах сучасної утилітаристської етики ставлення до тварин є праці Пітера Сінгера. Його підхід, який заснований на ідеях Бентама та ґрунтується на утилітаризмі вподобань та принципі рівного врахування інтересів, зробив значний внесок у філософське обґрунтування моральної значущості тварин та моральної необхідності посилення їхнього врахування у моральному діалозі. Проте в межах утилітаристської традиції точиться активна дискусія стосовно критеріїв морального статусу, меж допустимих втручань та ролі когнітивних властивостей у моральному оцінюванні позиції тварин.

Чіткі етичні теорії та основний доробок філософської літератури, присвячені питанню етики ставлення до тварин в межах утилітаризму, були напрацьовані протягом періоду від останньої чверті минулого століття – процес, який було запущено зусиллями Пітера Сінгера. Саме тому основну увагу в цій роботі присвячено періоду із вказаного часу і до сьогодні. Проте не можна також не зазначити, що зародки утилітаристської етики ставлення до тварин були сформовані набагато раніше, ставши явними переважно за часів модерну. Тому ця робота включає розгляд також і зазначеного періоду.

Об'єктом дослідження є теоретичні обґрунтування морального статусу тварин та етичного ставлення до тварин.

Предметом дослідження є концептуальні засади, аргументи та критика утилітаристської етики ставлення до тварин.

Мета дослідження: комплексне дослідження утилітаристської етики ставлення до тварин, її розвитку, основних концептуальних засад, а також критики в межах самої утилітаристської традиції.

В межах поставленої мети визначені такі завдання:

- висвітлити історичні передумови становлення утилітаристської етики ставлення до тварин;
- визначити та дослідити основні ідеї, положення та принципи утилітаристської етики ставлення до тварин;
- проаналізувати ідеї ключових мислителів етичного утилітаризму щодо питань морального статусу тварин та ставлення до них.

Методи дослідження: застосовано філософські та загальнонаукові методи, такі як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, індукція та дедукція, критичний, описовий та герменевтичний метод.

Структура та зміст. Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів та висновків.

У першому розділі розглянуто загальні ідейні засади та трансформацію утилітаристської етики ставлення до тварин: проаналізовано позиції Френсіса Гатчесона, Соума Дженінса та Джеремі Бентама у ставленні до тварин та їх морального статусу.

У другому розділі досліджено сучасний утилітаристський дискурс етики ставлення до тварин. Зосереджено увагу на філософських поглядах Пітера

Сінгера як ключової постаті сучасної утилітаристської етики ставлення до тварин: розглянуто його концепцію утилітаризму уподобань, принцип рівного врахування інтересів, критику спесішизму та позицію щодо допустимості вбивства тварин. Окремий підрозділ присвячено критиці Сінгера, що виникає в межах утилітаристської етики з боку Раймонда Г. Фрея та Бенджаміна Студбейкера, які висвітлюють межі та проблемні аспекти його підходу. Аналізуються також альтернативні міркування, спрямовані на уточнення ідей утилітаристської етики ставлення до тварин, а саме підхід інструменталізації утилітаризмом прав тварин Джеффа Себо та негативний утилітаризм Браяна Томасіка.

У висновках проаналізовано отримані результати роботи.

Джерельна база дослідження складається із першоджерел, аналітичних статей та філософських теоретичних напрацювань.

У першому розділі дослідження розглянуто праці, пов'язані з історико-філософським дослідженням утилітаристської та прото-утилітаристської позиції щодо ставлення до тварин і морального статусу тварин епохи модерну, а також відповідні першоджерела, зокрема: «Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue» та «System of Moral Philosophy» Френсіса Гатчесона, есе «On Cruelty to Inferior Animals» Соума Дженінса та «An Introduction to the Principles of Morals and Legislation» Джереми Бентама.

У другому розділі проаналізовано ключові праці, що формують ідеї сучасної утилітаристської етики ставлення до тварин та пов'язану з ними критичну літературу, зокрема: «Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals» та «Practical Ethics» Пітера Сінгера, «Utilitarianism and Animals» Раймонда Г. Фрея, «Utilitarianism and Nonhuman Animals» Джеффа

Себо, статті зі збірки есеїв та статей «Reducing Suffering» Браяна Томасіка та інші.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УТИЛІТАРИСТСЬКОЇ ЕТИКИ СТАВЛЕННЯ ДО ТВАРИН

1.1. Ідейні засади етичного утилітаризму як напрямку етики ставлення до тварин

Як стверджує сучасний американський філософ Раймонд Г. Фрей, «з усіх традиційних, поширених етичних теорій жодна протягом століть не була більш схильною до співчутливого ставлення до страждань тварин, ніж утилітаризм» [12, с. 172]. У сучасності цей напрям був актуалізований і розвинутий Пітером Сінгером в останній третині минуло століття, завдяки чому став одним з кількох найпопулярніших підходів етики ставлення до тварин. Засновник етичного утилітаризму Джеремі Бентам заклав фундамент сучасної утилітаристської етики тварин, незважаючи на те, що морально-етичним питанням, пов'язаним із тваринами, приділяв доволі небагато уваги. Зокрема, саме його ідеї поклав в основу свого етичного підходу Пітер Сінгер. Проте, навіть до Бентама були мислителі, котрі, часто всупереч тенденціям своїх часів, також наполягали на включення питань морального статусу тварин до етичного дискурсу. Ідеї найяскравіших ранніх мислителів, зокрема Френсіса Гатчесона та Соума Дженінса, а також і самого Джеремі Бентама, буде окремо розглянуто у подальших підрозділах цього розділу.

Утилітаризм є нормативною етичною теорією, згідно з якою моральна правильність вчинку визначається його наслідками. У загальних рисах, утилітаристський напрям етики ставлення до тварин виходить з базового утилітаристського принципу загальної максимізації щастя та мінімізації страждань: дії вважаються етичними, якщо вони сприяють максимальному благу для максимальної кількості істот. Постулюється, що «нелюдські» («nonhuman») тварини (які саме – досі лишається дискусійним питанням), так само як і люди, мають моральне значення на підставі здатності відчувати біль

і задоволення. При цьому зазвичай великі та більш розвинені тварини можуть мати вищу середню моральну значущість через більшу інтенсивність і складність переживань та переважно довше життя, тоді як малі та простіші істоти можуть мати високу значущість у сукупності через свою чисельність. Переважно приймається принцип рівного врахування інтересів, відповідно до якого ми морально зобов'язані рівною мірою враховувати інтереси всіх у прийнятті рішень. Постулюється також наша моральна відповідальність як людей за сприяння максимізації добробуту тварин та мінімізації їхніх страждань і моральний обов'язок цього дотримуватися [24].

Підставою надання морального статусу істоті, таким чином, виступає сентієнтізм (sentientism) – теорія, відповідно до якої моральний статус мають ті істоти, які мають відчуття – тобто «можуть свідомо відчувати позитивні стани, такі як щастя, або негативні стани, такі як страждання» [24]. Здатність страждати зазвичай є якщо не єдиною, то принаймні ключовою підставою надання морального статусу чи моральної значущості істотам, і саме мета мінімізації їхніх страждань сама по собі повинна визначати нашу моральну турботу про них. Наявність відчуттів також передбачає наявність інтересів, котрі, як уже зазначалося, необхідно враховувати незалежно від істоти, якій вони належать.

Утилітаризм як етична теорія засновується на благополуччі (welfare), а не на правах, тому зазвичай вважається, що утилітаризм підтримує просування сприянню благополуччю тварин, а не повагу до їхніх прав. Проте, як зазначає американський філософ Джефф Себо, навіть якщо утилітаризм на теоретичному рівні віддає перевагу благополуччю, а не правам, це не обов'язково означає, що на практиці він завжди підтримує виключно заходи благополуччя замість заходів, орієнтованих на права [24]. Для утилітариста єдиним остаточним критерієм є максимізація щастя і мінімізація страждання для всіх чуттєвих істот. Відтак, питання полягає не в тому, що важливіше –

благополуччя чи права, а в тому, який підхід у конкретних умовах дає кращі результати. Інколи дотримання прав (наприклад, заборона на рівні закону жорстоких практик або експлуатації) може виявитися найбільш ефективним способом покращення становища тварин, і тоді утилітаристи також підтримають його. Саме тому сучасна утилітаристська етика ставлення до тварин нерідко прагне не до абсолютного вибору між благополуччям і правами, а до поєднання обох стратегій, залежно від контексту.

Варто зазначити, що навіть в межах етики ставлення до тварин утилітаризм виправдовує деяку діяльність, котра негативно впливає на благополуччя тварин, за умови, якщо вона загалом призводить до чистого збільшення благополуччя. Адже при оцінці діяльності та прийнятті рішень утилітарист має враховувати зокрема не лише їхні наслідки для добробуту тварин, а і потенційну користь чи шкоду для людей. Таким чином, наприклад, вбивство тварин для їжі може бути виправданим, якщо щастя та задоволення, яке отримують люди від споживання м'яса, переважає над стражданнями, яких зазнають тварини в процесі вирощування та вбивства, зокрема якщо умови ведення тваринництва не шкодять благополуччю тварин, а вбивство здійснюється безболісно.

Проте в межах сучасної утилітаристської етики дедалі частіше визнається, що в умовах масового тваринництва (зокрема йдеться про фабричне вирощування і утримання тварин) страждання тварин є настільки масштабними, що потенційна користь від них для людини не може їх переважити. Понад те, у випадку існування альтернатив, якими можливо забезпечити подібний рівень людського задоволення без заподіяння шкоди тваринам (наприклад, використання у їжу рослинних аналогів продуктів тваринного походження), утилітаризм зобов'язує надавати перевагу саме ним.

Подібна логіка застосовується також і до проведення експериментів над тваринами. Якщо експеримент завдає тварині страждань, але водночас має високий потенціал принести у результаті значущу користь (наприклад, порятунок великої кількості людських життів, значне зменшення страждань інших тварин у майбутньому тощо), утилітаризм може розглядати таку дію як морально виправдану. Проте ключовим критерієм у цьому випадку буде ретельне зважування очікуваної шкоди і очікуваної користі: чи дійсно остання настільки велика і ймовірна, що переважає спричинені страждання. Тож значна кількість сучасних утилітаристів переконані, що в переважній частині випадків такі експерименти не є етично виправданими, як через надмірне страждання тварин, так і через низьку ймовірність значущих результатів. З цієї причини утилітаризм, хоча й не відкидає експерименти над тваринами повністю, значною мірою орієнтує на пошук більш гуманних методів та альтернатив.

Отже, хоча утилітаризм у теорії допускає виправдання завдання тваринам страждань, якщо це призводить до переважаючої користі, на практиці його представники нерідко дотримуються радикальнішої етики ставлення до тварин, активно спонукаючи до максимально можливого зменшення їхніх страждань і пошуку шляхів, які задовольняють інтереси всіх залучених сторін.

1.2 Френсіс Гатчесон та Соум Дженінс у формуванні прото-утилітаристських аргументів щодо морального статусу тварин

Американський філософ моралі Т. Л. Бошам виділяє Френсіса Гатчесона (Francis Hutcheson, 1694-1746 pp.) як автора першої значущої етичної теорії, пов'язаної з ставленням до тварин – зокрема присвяченої правам тварин. Вона була розроблена ним у вісімнадцятому столітті у двох основних працях: «Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue»

1725 року та «System of Moral Philosophy», опублікованої посмертно у 1755 році. І хоча справді значного розвитку етика ставлення до тварин досягла набагато пізніше, про Гатчесона не можна не згадати як про людину, яка зробила значний внесок у розбудову фундаменту цього напрямку [4, с. 5].

Гатчесон засновує свою теорію на тому, що в результаті одомашнення тварини роблять внесок у домашнє господарство, виконуючи певні обов'язки перед своїм господарем, таким чином входячи в ранг слуг чи природніх рабів, і, отже, наділяючись, на рівні зі слугами та рабами, певними правами стосовно своїх господарів. Ми, таким чином, не маємо права втручатися в задоволення чи потреби тварин, якщо вони суттєво не суперечать нашим власним, і маємо позитивний обов'язок винагороджувати їх за їхній внесок у добробут домогосподарства [17].

Питання, чи можна вважати Гатчесона тим, хто закладав підвалини утилітаризму, є доволі дискусійним. Як відомо, він був представником шотландського етичного сентименталізму і його етична позиція гуртувалася на тому, що справжня моральна цінність лежить не у наслідках дії (в тому числі щасті), а у мотиві цієї дії, яким має бути доброзичливість. Як пише професор філософії Університету Південної Флориди К. Гейдт, Гатчесон «знаходить джерело моральної доброти в характері суб'єктів, а не в об'єктивно бажаних станах речей (тобто щасті)» [15, с. 23]. Попри це, певна кількість мислителів все ж визнають його зв'язок з утилітаризмом, в тому числі філософ моралі та почесний професор філософії Даремського університету Дж. Скарре, який пише, що більше, ніж будь-який інший мислитель, Гатчесон «заслуговує на титул батька британського утилітаризму» [22, с. 57]. Професор департаменту філософії Університету Канзасу Д. Дорсі вважає виправданим називати Гатчесона прото-утилітаристом, наголошуючи, що саме він був першим, хто для визначення морального добра використовував вислів «найбільше щастя для найбільшої кількості» [11]. Йдеться про роботу

Гатчесона «Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue», де він пише: «Та дія є кращою, яка забезпечує найбільше щастя найбільшій кількості; і та найгірша, яка, так само, викликає нещастя» [17, с. 125].

Американський дослідник історії модерної філософії моралі А. Гарретт, в свою чергу, описує деякі аргументи Гатчесона як «християно-утилітаристські», в тому сенсі, що вони «узгоджуються з теологічно інтерпретованим принципом найбільшого щастя», за яким Бог бажає, щоб усі його творіння були щасливим, а їхній біль мінімальним – щоб найбільше щастя було для найбільшої кількості, і це стосується також і тварин (які, як і люди, є Божими творіннями) [13, с. 74]. Зокрема це відноситься до аргументів із праці «System of Moral Philosophy», які багато в чому ґрунтувалися на світі, керованому провидінням та об'єднаному добрим Богом [16]. У ній Гатчесон пише, що «велике збільшення щастя та зменшення страждань загалом має настати для тварин, які використовують для свого існування неживі плоди землі; і тому правильно, що вони повинні їх використовувати, і це намір їхнього Творця», і розвиває свої аргументи стосовно прав тварин, наведені ще у «Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue» [16, с. 310]. У контексті правового питання Гатчесон порівнює тварин з немовлятами: хоча вони не мають розуміння прав чи моральних якостей, проте це не заважає їм мати права, яких дорослі люди зобов'язані дотримуватися.

Він постулює, що тварини мають право на те, щоб їм не завдавали марного болю чи страждань: «люди мають натяки на це право та на свій відповідний обов'язок через своє співчуття. Це явно нелюдяно та аморально створювати для тварин будь-які марні муки або позбавляти їх будь-яких природних насолод, які не суперечать інтересам людей» [16, с. 314]. Тобто задоволення та біль тварин, хоча й не пов'язані з розумом чи вищими інтелектуальними здібностями, слід вважати частиною загального щастя, і ми як люди природньо усвідомлюємо моральну важливість болю та задоволення

тварин через наше почуття жалю до них. Гатчесон, таким чином, постулював, вкоріненість прав одомашнених тварин у природному праві на щастя, яке поділяють усі чутливі (sentient) істоти.

Відомого літератора та британського політика Соума Дженінса (Soame Jenyns, 1704-1787 pp.) можна вважати прото-утилітаристом (з гілки християнського утилітаризму), що зробив значний внесок у розвиток етики ставлення до тварин. Головна його робота, присвячена цій тематиці, це есе «On Cruelty to Inferior Animals», опубліковане вперше у 1782 році [18]. А. Гарретт вважає цю роботу «одним із найсильніших есеїв проти жорстокого поводження з тваринами» [13, с. 75]. У ній Дженінс проводить аналогію між залежністю тварин («їхніх життів і щастя») від наших воль та нашою залежністю від Бога [18, с. 12-13]. Вища позиція людини стосовно тварин – нижчих істот – була надана їй Богом, що поставив їх під її опіку, і тому людина несе відповідальність за належне з ними поводження, за використання стосовно них її сили і влади – відповідальність насамперед перед самим Богом [18]. З огляду на ці переконання, Дженінс різко засуджує «кровожерливо-тиранічне» обходження з тваринами, «жорстокість, несправедливість та невдячність» у ставленні до них, ігнорування їхніх почуттів, поводження з ними як із бездуховними інструментами [18, с. 17].

Дженінс вважає виправданим вбивство тих тварин, що можуть нашкодити людям чи людській власності, чи заради вживання їх у їжу, проте абсолютно неприпустимим і аморальним стосовно тих тварин, «чийі життя не можуть нам зашкодити, а смерті не принесуть жодної користі», формулюючи аргументацію наступним чином: «ми не можемо дарувати життя, і тому не повинні безпідставно відбирати його у найменшої комахи без достатніх на те підстав; всі вони отримують його з тієї ж доброзичливої руки, що й ми, і тому мають рівне право насолоджуватися ним» [18, с. 18]. Окремо Дженінс засуджує як аморальні ті види діяльності, у яких люди отримують задоволення

від страждань тварин – спортивне полювання, бої півнів, цькування биків і ведмедів тощо [18].

1.3. Етика ставлення до тварин в утилітаризмі Джеремі Бентама.

У контексті утилітаристської етики не можливо не згадати філософський доробок Джеремі Бентама (Jeremy Bentham, 1748-1832). У вказаній сфері він є чи не ключовою фігурою, адже, як зазначає Р. Г. Фрей, «протягом 150 років його сильні погляди на тварин домінували в теоретичних дискусіях з етики тварин – принаймні, його погляди домінували серед тих, хто схилився до утилітаристського захисту благополуччя тварин» [12, с. 172]. Сучасний іспанський мислитель О. П. Кодевілья, у свою чергу, вказує, що зміна ставлення до прав тварин, яка спостерігалася на початку дев'ятнадцятого століття, супроводжувалася загальним підвищенням уваги до морального статусу тварин, значною мірою була спричинена саме впливом Бентама [6, с. 2].

Утилітаризм Бентама є гедоністичним за своєю природою, виходячи з того, що усі задоволення і лише вони є добром за своєю суттю. Моральна цінність дій оцінюється виключно на основі кількісної міри задоволення і страждання, які вони спричиняють. Усі задоволення мають однакову природу, відмінність між ними полягає лише у тривалості та інтенсивності, а до ієрархій «вищих» чи «нижчих» задоволень Бентам не вдається. Метою є загальна максимізація щастя і мінімізація страждань індивідів: «під «принципом корисності» (the principle of utility) мається на увазі той принцип, який схвалює або не схвалює будь-яку дію відповідно до її тенденції, яку вона, видається, має до збільшення або зменшення — тобто сприяє чи протидіє — щастю особи чи групи, чий інтерес знаходиться під питанням. Я кажу про будь-яку дію, а отже, не лише про кожну дію приватної особи, але й про кожен захід уряду» [5, с. 6-7].

Зазвичай вважається, що саме Бентам заклав основи сучасного руху за «визволення тварин» («animal liberation movement»), який у другій половині двадцятого століття розвинув Пітер Сінгер. Окрім того, його нерідко вважають першим західним філософом, який надав тваринам рівну увагу в рамках не просто всебічної, а і нерелігійної моральної теорії [19, с. 556]. Попри це, конкретно на тему етики тварин Бентам писав доволі небагато, а його згадки про тварин є доволі короткими та побіжними. До того ж, не дивлячись на свою репутацію піонера етики ставлення до тварин, як показує філософ Д. Кнісс, Бентам при детальнішому аналізі виявляється набагато менш радикальним і однозначним мислителем у цій темі, ніж йому зазвичай приписують. Він додає, що, «Бентам ніколи не стверджував, що тваринам слід надавати такий самий захист, як і людям, і він би не підтримав більшість вимог сучасного руху за визволення тварин» [19, с. 567].

Та все ж таки, як не парадоксально, із трьох розглянутих у цьому підрозділі раних представників утилітаристського напрямку етики ставлення до тварин, у сучасності цього напрямку саме вплив Бентама прослідковується найвиразніше, передусім завдяки значно більшій популярності останнього, а також завдяки вже згаданому Пітеру Сінгеру, що поклав його ідеї (значно їх радикалізувавши) в основу повноцінного морально-етичного вчення, спрямованого на захист тварин, яке стало одним із найвпливовіших і найпоширеніших серед підходів сучасної етики ставлення до тварин, і яке буде розглянуто окремо у першому підрозділі наступного розділу цієї роботи.

Незважаючи на обмежений обсяг його зауважень щодо тварин, етичні наслідки утилітаристської теорії Бентама відкрили шлях до розширення морального кола за межі людського виду. У цьому контексті надважливою є насамперед його ідея про те, що необхідно змінити кут, під яким ми розглядаємо проблему – ідея, виражена в одній з найпопулярніших його цитат із роботи «An Introduction to the Principles of Morals and Legislation», котра

виглядає наступним чином: «Питання полягає не в тому, чи можуть вони міркувати, і не в тому, чи можуть вони говорити, а в тому, чи можуть вони страждати?» [5, с. 144]. Йдеться про те, що підстава надання морального статусу тваринам, а отже і підстава включення поводження з ними до морального діалогу, врахування тварин у моральних обчисленнях, надання ним моральної значущості тощо, полягає не у наявності в них раціонального мислення, а у їхній здатності страждати та радіти, відчувати задоволення і біль, що споріднює їх із людьми. Відповідно, так само, як і люди, на цій самій основі тварини також заслуговують морального захисту. Іншими словами, як критерій морального статусу Бентам використовує чутливість. У межах утилітаристської етики ставлення до тварин це є ключовим, адже, як зазначає Т. Л. Бошам, «кожен утилітарист, починаючи з Бентама, підтримував критерій чутливості – до такої міри, що цей критерій практично став ототожнюватися з утилітаристськими підходами до морального статусу тварин» [4, с. 9].

Р. Г. Фрей вважає саме критерій чутливості Бентама однією з тих причин, завдяки яким утилітаризм залишався «найвизначнішою етичною теорією в обговоренні тварин протягом 150 років», адже він виявився привабливим не лише для утилітаристів, але й для багатьох мислителів поза межами утилітаристської традиції [12, с. 174]. Зокрема Фрей пов'язує таку привабливість із методологією, яку несе у собі цей критерій, а конкретно з її емпіричним елементом, котрий ніби позбавляє необхідності спиратися у практичних рішеннях на «абстрактний розум, апеляцію до раціональності та автономії чи до якоїсь теорії причин» [12, с. 175]. Натомість пропонується наочний методологічний алгоритм: фіксуються наявні (або гіпотетичні) біль та задоволення, зважуються порівняно з болем та задоволенням з іншого боку (тобто за умови неприйняття рішення, яке аналізується, або прийняття альтернативного рішення) та на цій основі визначається, яке рішення слід прийняти. Попри це, самі методи цього «зважування» і порівняння, хоча є неочевидним, обговорюється дуже рідко, а конкретних підстав чи подальшої

аргументації на підтримку свого критерію Бентам не наводить – як пише Фрей, «немає жодної причини доводити те, що всі можуть бачити як факт» [12, с. 175]. Можливо тому це не заважало бентамівському критерію чутливості бути найвпливовішою моральною нормою в історії утилітаристської етики ставлення до тварин.

Бентам, як і Гатчесон до нього, також звертається до порівняння позиції тварин із позицією немовлят, проте у дещо відмінному контексті. Він, обґрунтовуючи нерелевантність раціональності як критерія надання морального статусу, вказує на те, що, якби цей критерій дійсно працював, то поза морально-етичним дискурсом опинилася б значна частина людей – а саме людські немовля та особи з розумовими відхиленнями [6, с. 2-3].

Цікаво, що Бентам виводить свій погляд на етичне ставлення до тварин із основи, дуже близької до сучасного анти-спесізму, хоча сам термін *speciesism* було запроваджено лише у другій половині двадцятого століття Річардом Райдером і популяризовано П. Сінгером (детальніше спесізм розглянуто у підрозділі 1 наступного розділу). Як, з-поміж усього іншого, не лише любитель тварин, а до того ж і радикальний критик рабства, Бентам хвалив французів за поширення правового захисту на темношкірих людей – за заперечення, таким чином, релевантності кольору шкіри і правового статусу людини – та за аналогією пропонував поширити подібну паралель на тварин – вже не стосовно кольору шкіри чи раси, а стосовно раціональності, здатностей міркувати та розмовляти, і взагалі будь-яких інших характеристик, окрім здатності насолоджуватися і страждати [8]. Таким чином, подібно до сучасних утилітаристів та захисників тварин, котрі розвивають тему анти-спесізму, Бентам проводить аналогію між дискримінацією за расовою ознакою та дискримінацією за видовою належністю, хоча, слід зазначити, що в його випадку йдеться більше саме про юридично-правову сферу.

Як уже зазначалося, Бентаму приписують першість у наданні тваринам уваги в рамках нерелігійної моральної теорії серед західних філософів. Це, зокрема, відрізняє його аргументацій як Гатчесона, так і Дженінса. Якщо в позиціях останніх, як було показано вище, має місце сильна опора на релігійні (християнські) основи, то у випадку Бентама подібна опора повністю відсутня – він спирається виключно на пріоритет прагнення істоти до щастя та до уникнення болю, і, відповідно, на тому, що раціональні законодавці у своїй практиці повинні враховувати всіх тих, хто уникає болю та шукає щастя [13, с. 78].

Отже, хоча Джереми Бентам і не приділяв у своєму вченні багато уваги етиці ставлення до тварин, не дивлячись на це він зробив концептуально важливий внесок у формування морального підґрунтя для подальших роздумів про етичне ставлення до тварин. Бентам не лише позбавив діалог про поводження з тваринами релігійної опори, замінивши її принципом чутливості, а й поставив під сумнів традиційне обґрунтування моральної нерівності між людьми і тваринами. Його ідеї стосовно етики ставлення до тварин, хоча й виражені стисло та побічно, в подальшому стали фундаментом для розвитку сучасної утилітаристської етики ставлення до тварин. У другій половині двадцятого століття вона зазнала реактуалізації та суттєвої радикалізації в працях Пітера Сінгера. Саме Сінгер, запозичивши бентамівський принцип моральної значущості здатності страждати, адаптував його до сучасності, розвив та перетворив його на потужний аргумент на користь морального визволення тварин, започаткувавши сучасний рух у цьому напрямку.

РОЗДІЛ 2. ЕТИКА СТАВЛЕННЯ ДО ТВАРИН У СУЧАСНОМУ УТИЛІТАРИСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

2.1. Пітер Сінгер як ключова фігура сучасної утилітаристської етики ставлення до тварин

Не дивлячись на значення доробку прото-утилітаристів та ранніх утилітаристів, питання етики тварин в межах утилітаризму не було поставлене у центр цієї філософської теорії аж до другої половини двадцятого століття, коли австралійський філософ моралі та професор біоетики Пітер Сінгер (Peter Singer, нар. 1946 р.) вперше розгорнуто, послідовно й цілеспрямовано обґрунтував позицію, згідно з якою страждання тварин слід враховувати нарівні з людським стражданням. Як пише Р. Г. Фрей: «Першу ґрунтовну атаку в рамках утилітаризму на проблему включення тварин до тих, хто має моральний статус, здійснив Пітер Сінгер у своїй праці «Practical Ethics» у 1986 році» [12, с. 175]. Проте вже у своїй праці «Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals», вперше опублікованій за одинадцять років до того, у 1975 році, Сінгер пише, що «не може бути жодної причини – окрім егоїстичного бажання зберегти привілеї експлуаторської групи – для відмови поширити основний принцип рівності поваги на представників інших видів», визначаючи ціллю книжки допомогти читачу «здійснити ментальне переключення у ставленні та практиках стосовно дуже великої групи істот: представників видів, відмінних від нашого власного» [25, с. 24].

Значна кількість дослідників вважають Сінгера не лише першим, а і найвидатнішим представником утилітаристського підходу в етиці ставлення до тварин у сучасній думці. Так, американська історикиня та почесна професорка гуманітарних наук Університету штату Орегон, зацікавлена у взаємодії між тваринами та людським суспільством в історії Аніта Герріні вважає саме «Animal Liberation» Сінгера працею, яка «змінити умови

моральної взаємодії з тваринами та призвела до відновлення активізму на їхній захист» [14, с. 28], а французька дослідниця та філософиня, яка спеціалізується на етиці тварин, Емілі Дарденн називає його «найпомітнішим сучасним прихильником» доктрини утилітаризму [9, с. 2].

У Сінгері нерідко бачать розвиток ідей Бентама, і така думка не є безпідставною. Як пише Е. Дарденн, «для обох етика не повинна ґрунтуватися на звичаях чи звичках, а повинна оцінюватися з урахуванням наслідків дії (саме звідси й бере свій початок консеквенціалістський принцип)» [9, с. 1-2], а Дж. Кнісс зазначає, що «обидва мислителі демонструють явну схожість у моральному методі та мотивації» [19, с. 556].

Проте, якщо Бентам був передусім юристом, який найбільше писав на відповідно правово-юридичні теми (такі як, наприклад, державні політичні організації, адміністративна наука, конституційне, цивільне та кримінальне право тощо) і питання етики тварин, як вже зазначалося, згадував лише побіжно, то Сінгер є насамперед етиком, і присвячує етиці ставлення до тварин колосальний пласт своєї теоретичної діяльності та безпосередньо активізму в сфері захисту тварин у практичній.

Окрім того, Сінгер не просто іде далі Бентама, а формує своє вчення у межах зовсім іншого утилітаристського напрямку. Як вже зазначалося, бентамівський утилітаризм є гедоністичним. Сінгер же, зі свого боку, є прихильником утилітаризму уподобань (Preference Utilitarianism): для нього, на відміну від класичного гедоністичного утилітаризму Бентама, у центрі питання знаходиться не виключно задоволення (pleasure) і страждання, натомість акцент переноситься на вдоволення уподобань (satisfaction of preferences) [26]. Сінгер, таким чином, розвиває теорію цінності уподобань (preference theory of value) [19, с. 564]. Метою, відповідно, у цьому випадку виступає максимізація задоволення індивідуальних уподобань.

Сам Сінгер у своїй праці «Practical Ethics» описує це наступним чином: «...«найкращі наслідки» розуміються як те, що, загалом, сприяє інтересам залучених сторін, а не просто те, що збільшує задоволення та зменшує біль» [26, с. 14]. Такий розвиток утилітаризму Сінгер обирає зокрема для усунення однієї з проблем класичного утилітаризму, а саме складності визначення точної «кількості» щастя і страждання на основі ментального стану індивіда [9, с. 3]. Тобто у випадку утилітаризму уподобань розрахунок цієї кількості спирається головним чином не на ментальні стани, а на об'єктивну поведінку, завдяки чому стає «набагато легшим для застосування» [9, с. 3]. Моральна оцінка, у свою чергу, базується не лише на емоційних переживаннях, а на ширшому розумінні благополуччя – як відповідності життя істоти її прагненням. З цього погляду, дія є морально правильною остільки, оскільки вона сприяє реалізації уподобань та інтересів усіх, кого вона стосується, і морально неправильною у тому випадку, якщо ці уподобання та інтереси порушує.

Такий підхід має кілька важливих наслідків для етики ставлення до тварин. По-перше, він наголошує на необхідності визнавати тварин як істот, що мають уподобання та інтереси, зокрема бажання уникати болю, жити, пересуватись тощо – навіть у тому випадку, якщо ці бажання не мають складної, орієнтованої на майбутнє структури, як у людей. По-друге, цей підхід дозволяє будувати «вужчу» моральну оцінку, у якій інтереси тварин враховуються не лише через інтенсивність болю, а і через те, наскільки поважаються чи порушуються їхні базові життєві прагнення. Це дозволяє Сінгеру ширше тлумачити моральні обов'язки щодо істот, здатних мати інтереси, і водночас обґрунтовувати необхідність радикальніших змін у ставленні до тварин.

Проте, як зазначає Дарденн, Сінгер виходить за межі утилітаризму уподобань [9, с. 3]. Зокрема, вона наголошує, що у другому виданні «Practical

Ethics» (1993 року публікації) він приймає дворівневу утилітарну теорію Річарда Мервіна Гейра (Richard Mervyn Hare, 1919-2002 pp.), чийм студентом він був в Оксфорді. Відповідно до неї, виділяються два рівні морального мислення: інтуїтивний та критичний. Перший є рівнем повсякденної етики, якою ми керуємося у повсякденному житті, і включає в себе принципи у формі моральних інтуїцій, які сформовані під впливом виховання, суспільства та життєвого досвіду й переважно покликані максимізувати щастя і мінімізувати страждання (не стільки усвідомлено покликані, скільки скоріше виявились ефективними у досягненні цих наслідків) [9, с. 3]. Другий, натомість, спирається на універсальний прескриптивізм (universal prescriptivism), за яким моральні висловлювання є наказовими (prescriptive) і повинні бути застосовними універсально (тобто бути прийнятними для всіх випадків у подібних обставинах) [3]. Критичний рівень є вищим рівнем рефлексії, на який ми маємо підніматися у складних або нестандартних ситуаціях для прийняття рішень стосовно правильних вчинків. Зокрема, саме до цього рівня відноситься утилітаристське обчислення (utilitarian calculus) як «занадто громіздкий інструмент для використання в повсякденних обставинах» [9, с. 3]. Сінгер пише про те, що у реальному повсякденному житті зазвичай просто неможливо передбачити та врахувати усі наслідки наших виборів, саме тому в ньому ми і маємо користуватися, не відступаючись, широкими «інтуїтивними» моральними принципами, ніж постійно намагатися обчислювати все самостійно [26, с. 92-92]. До цих принципів відносяться, насамперед, ті, які, як показує досвід століть, загалом сприяють досягненню найкращих наслідків (не брехати, не завдавати шкоди іншим, поважати життя людей, які хочуть жити і подібні) [26, с. 92].

Подібна дворівнева структура дозволяє узгодити теорію з практикою. Сінгер, таким чином, визнає, що моральні обчислення утилітариста є корисним інструментом, але у повсякденному житті краще користуватись перевіреними принципами. Подібні моральні обчислення, зокрема, мають

виконуватися «коли ми розмірковуємо над нашим вибором загальних принципів, якими ми керуватимемося в майбутньому» [26, с. 13]. Дворівнева основа дозволяє Сінгеру стверджувати утилітаристську позицію як «першу базу, якої ми досягаємо, універсалізуючи прийняття рішень, заснованих на егоїзмі»: «ми дуже швидко доходимо до початково утилітаристської позиції, щойно застосовуємо універсальний аспект етики до простого, доетичного прийняття рішень» [26, с. 14]. Таким чином, Сінгер вважає, що коли ми намагаємося мислити морально, тобто універсалізуємо власні інтереси, ми неминуче приходимо до утилітаристського підходу. Це етичний мінімум, з якого має починатися моральна аргументація. Сінгер вважає утилітаризм не максимумом моралі, а логічним початком: відправною точкою, якої неможливо уникнути, якщо ми мислимо послідовно. І якщо хтось хоче піти «далі», тобто в бік іншого напрямку, він повинен надати обґрунтовану причину для цього [26, с. 14].

Отож, про які принципи йде мова? Насамперед Сінгер говорить про принцип рівності, який він розповсюджує не лише на людей, а і на тварин. Філософ Різ Саутен вбачає у тезі Сінгера, вираженій у назві першого розділу його «Animal Liberation», ««усі тварини рівні...» або чому етичний принцип, на якому ґрунтується людська рівність, вимагає від нас розповсюджувати однакову увагу також і на тварин» [25, с. 28] сильний вплив універсального прескриптивізму Гейра [27, с. 6]. Зокрема йдеться про твердження Сінгера, що рівність – це «моральна ідея, а не ствердження факту» [25, с. 33]. Він говорить про те, що Сінгер, слідуючи за Гейром, аргументує свою підтримку звільнення тварин «на основі апеляції до логічної послідовності» [27, с. 7].

Ця логічна послідовність лежить в основі вчення Сінгера та виглядає наступним чином. Стверджуючи відсутність логічно переконливих причин вважати, що фактична різниця у здібностях людей виправдовує різницю міри нашої уваги до їхніх інтересів – «принцип рівності людських істот не є описом

нібито фактичної рівності між людьми: це припис того, як ми повинні ставитися до людських істот» - він на цій основі виводить висновок, що «наша турбота про інших та наша готовність враховувати їхні інтереси не повинні залежати від того, якими вони є чи якими здібностями вони можуть володіти» [25, с. 33-34]. Як логічний наслідок цього Сінгер бачить твердження, що ключовим елементом врахування інтересів є те, що воно повинне «згідно з принципом рівності поширюватися на всіх істот, чорних чи білих, чоловічих чи жіночих, людей чи нелюдей» [25, с. 34]. Отже, моральна значущість інтересів повинна визначатися не видовою належністю їхнього носія, а самим фактом наявності здатності мати інтереси – тобто, як вже зазначалося, здатності відчувати страждання чи задоволення. Такий підхід безпосередньо випливає з універсального прескриптивізму й лежить в основі антиспесішизму Сінгера.

Про антиспесішизм Сінгера вже побічно згадувалося у попередньому розділі, проте наразі є сенс розглянути його окремо, адже він займає колосальне місце у його переконаннях. Авторство цього терміну іноді помилково приписують Сінгеру, проте він лише запозичив і популяризував його. Натомість фактичне введення терміну належить Річарду Райдеру (Richard D. Ryder, нар. 1940 р.) у 1970-х роках. У строгому сенсі він формулює його значення як дискримінацію або експлуатацію, котрі захищаються шляхом апеляції до видової належності того або тих, кого дискримінують або експлуатують [21, с. 320].

Сінгер, запозичуючи термін, у своїй «Animal Liberation» визначає його так: «Спесішизм... це передсуд або упереджене ставлення на користь інтересів представників свого виду та проти інтересів представників інших видів. ...фундаментальні заперечення проти расизму та сексизму...однаково стосуються і спесішизму. Якщо володіння вищим рівнем інтелекту не дає права одній людині використовувати іншу для власних цілей, як воно може

давати людям право експлуатувати не-людей для тієї ж мети?» [25, с. 35]. Відповідно, спесішизм сприймається Сінгером як морально необґрунтована упередженість, що суперечить принципу рівного врахування інтересів: якщо істота має інтереси, зокрема до уникнення болю або до збереження життя, то ці інтереси мають бути враховані на рівних умовах з інтересами інших істот, незалежно від того, до якого виду вона належить. Власне, видовий бар'єр не є морально релевантною ознакою, так само як не є нею колір шкіри, національність чи стать. Тому моральне обґрунтування експлуатації тварин у харчовій промисловості, індустрії розваг, в наукових дослідженнях та подібних сферах лише тому, що вони не є людьми, для Сінгера є неприйнятним як прояв спесішизму.

Таким чином, ми бачимо, як Сінгер у своїй книзі «Animal Liberation» йде слідами Бентама, розвиваючи його, стверджуючи, що якщо істота страждає, немає жодного законного морального аргументу, який би виправдовував неврахування її страждань. Принцип рівного врахування інтересів робить будь-яку чутливу істоту рівною іншим чутливим істотам. Однак важливо, що, оскільки єдині інтереси, які мають значення, це ті, що ґрунтуються на здатності страждати або відчувати задоволення, то цей принцип не застосовується у тому випадку, якщо істота не здатна відчувати біль чи щастя, адже у такому разі немає переконливого інтересу для врахування [30, с. 99]. Проте подібне виключення не є спесішизмом, адже ґрунтується не на виді істоти як такому, а на її чуттєвих здатностях. Хоча у значній кількості випадків саме біологічний вид визначає чуттєві здатності істоти, проте не він є критерієм, який береться до уваги.

Важливо, що рівне моральне врахування інтересів не означає однакової поведінки стосовно кожного індивіда і може мати за собою різні наслідки. На здатність страждати можуть безпосередньо впливати інші здатності, відмінні для різних біологічних видів. Зокрема йдеться про різні ментальні та

когнітивні здатності різних представників та різних видів (передчуття, усвідомлення себе, детальніша і довша пам'ять, краще усвідомлення того, що відбувається, наявність очікувань, надій, бажань і планів стосовно майбутнього і подібні). Відповідно що складнішими, розвинутішими та ширшими є когнітивні здатності істоти, то вищою є її здатність страждати, насамперед ментально, емоційно (при цьому йдеться навіть не обов'язково про здатності різних видів, а в тому числі й про різних представників одного виду, зокрема і людей) [30, с. 101].

Насамперед, як зазначає Сінгер, наявність усвідомлення ситуації (та її майбутніх наслідків), що з нею відбувається, може зробити страждання здорової дорослої людини значно сильнішими, ніж страждання іншої істоти, не здатної на подібне усвідомлення, що перебуває у такій самій ситуації (не тільки тварини, а в тому числі людського немовляти або дорослої людини із тяжкими інтелектуальними вадами) [26, с. 58]. Окрім того, усвідомлення може стосуватися не тільки того, що відбувається з істотою особисто, а і того, що переживають інші істоти. Так, якщо люди стають свідками жорстокого ставлення до інших людей (Сінгер говорить як приклад про публічне викрадення людей для проведення над ними болючих експериментів), то починають боятися і за своє благополуччя, що посилює рівень їхніх страждань [26, с. 59]. У свою чергу, наявність у людей бажань стосовно їхнього майбутнього уможливорює, по-перше, страждання через позбавлення їх можливості здійснення цих бажань, а, по-друге, наділяє їх більшою кількістю інтересів – цілим спектром інтересів, пов'язаних із їхнім майбутнім життям, які, на думку Сінгера, не мають несамосвідомі істоти [30, с. 102]. Найбільш базовим з інтересів, який може мати лише усвідомлююча себе істота – це інтерес продовжувати жити [19, с. 10].

З іншого боку, Сінгер також визнає, що існують випадки, коли тварини зазнають більші страждання, ніж люди, як раз через своє обмежене розуміння

того, що з ними відбувається. Наприклад, коли йдеться про відлов тварини (навіть для перевезення в краще для неї місце), дослідження і лікування її у ветеринара тощо – тобто навіть у тих ситуаціях, котрі, попри те, що можуть передбачати певну кількість болю, насправді йдуть тварині на благо, немає можливості їй це пояснити, тому вона страждає в рази більше, аніж якби могла це розуміти [26, с. 60].

Проте справа не обмежується виключно ментальними можливості, мова також йде і про фізичні особливості представників різних видів, завдяки яким, знову ж таки, різні істоти перебуваючи в тих самих обставинах, можуть зазнавати різної кількості страждань. Сінгер наводить приклад із ляпасом коню, який через свою товсту шкіру майже не відчує болю, і рівним по силі ляпасом немовлятові, який відчує набагато більше болю завдяки своїй чутливій шкірі [26, с. 59].

Отож, саме на цій основі Сінгер обґрунтовує, що ми повинні бути дуже обережними, оцінюючи, зіставляючи та порівнюючи інтереси представників різних видів. Пріоритет при цьому надається тим, хто страждає найбільше. І хоча Сінгер погоджується із неможливістю точного пізнання, оцінювання та порівняння страждань (і реальних, і потенційних) людей і тварин через їхню описану вище комплексність, він вказує, що така сама складність розповсюджується і на точне пізнання, оцінювання та порівняння страждань двох здорових дорослих людей [26, с. 60-61]. Проте він вважає, що насправді точність і не є важливою доти, «доки загальна кількість страждань у Всесвіті зменшується шляхом ставлення до тварин таким чином, щоб зменшити або усунути їхні страждання, навіть якщо інтереси людей взагалі не зачіпаються» [30, с. 101].

Вже було згадано про особливий інтерес, наявність якого відрізняє самосвідомих істот від істот, які не усвідомлюють себе – інтерес продовжувати

жити. Вбивство людини в цьому контексті жорстко порушує цей «найбазовіший інтерес, який може мати самосвідома істота» [19, с. 10]. Проте у випадку тварин (тих, які, відповідно, цього інтересу не мають) виходить, що, за Сінгером, їхнє вбивство може в певних випадках бути цілком морально виправданим. Зокрема йдеться про ситуації, коли їх вбивають безболісно та їхнє вбивство не спричиняє страждань іншим істотам (а натомість приносить задоволення іншим істотам, наприклад, забезпечуючи їх джерелом їжі), а до вбивства вони мали приємне життя [26, с. 133]. До цих умов Сінгер додає так званий «аргумент замінності» («the replaceability argument»), котрий передбачає, що в деяких ситуаціях «вбивство однієї тварини робить можливим її заміну іншою, яка б в іншому випадку не жила», що робить це вбивство морально виправданим [26, с. 133]. Проте він визнає цей аргумент дійсним лише за дотримання дуже жорстких умов. Розглядаючи його на прикладі практики вбивства курей для їжі, він вказує, що аргумент замінності тут працює лише якщо 1) кури не є істотами, що здатні на самоусвідомлення, 2) їхнє вирощування для м'яса відбувається не в умовах промислових птахофабрик, а за вільного пересування по подвір'ю ферми, 3) їхнє вбивство здійснюється безболісно, 4) на курей, що лишаяються в живих не впливає вбивство інших курей (не завдає їм страждань), 5) з економічних причин кури не могли б вирощуватися, якби їх не їли [26, с. 133]. Виключно за сукупного дотримання усіх перерахованих умов вбивство курей виправдовувалося б завдяки тому, що «позбавлення їх задоволень від існування могло бути компенсоване задоволеннями курей, яких ще не існує, і які існуватимуть, лише у тому випадку, якщо існуючих курей вб'ють» [26, с. 133]. Таким чином, Сінгер свідомо робить великий наголос на надзвичайній обмеженості застосування аргументу замінності, який не виправдовує ні абсолютну більшість сучасного виробництва м'яса, ні, в тому числі, вбивства диких тварин: «хоча й бувають ситуації, коли вбивати тварин не є неправильним, ці ситуації є особливими і не охоплюють багато мільярдів передчасних смертей, які люди спричиняють тваринам рік за роком» [26, с. 133].

Відкритим питанням залишається визначення того, які саме істоти мають достатній рівень усвідомлення та самоусвідомлення, щоб мати інтерес продовжувати жити, тобто мати відчуття не тільки теперішнього, але і минулого, і майбутнього. Говорячи про це, Сінгер переважно має на увазі психічно здорових людей старше віку немовлят, проте дозволяє собі заходити далі. Так, у своїй «Practical Ethics», у підрозділі, присвяченому відповіді на питання «Чи може не-людська тварина бути персоною?» (тобто істотою, здатною до достатнього рівня самоусвідомлення), він як кандидатів на це виділяє, зокрема, людиноподібних мавп, китів та дельфінів, спираючи свої міркування на значну кількість наукових досліджень, пов'язаних із самоусвідомленням тварин, і визнаючи до того ж, що результати подальших наукових дослідження у цій царині цілком можуть розширити вказаний список [26, с. 110-117].

Сінгер як утилітарист у етиці ставлення до тварин не йде далі вимоги рівного морального врахування інтересів, як це роблять представники інших напрямів, наприклад, Том Ріган з вимогою «поваги до морального права на шанобливе ставлення» [20, с. 45]. Сінгер, таким чином, обґрунтовує важливість етичного ставлення до тварин не спираючись на їхні права, як робить і значна частина утилітаристів після нього – тварини мають значення у моральних розрахунках не тому, що мають права. Проте багатьох його критиків, навіть серед утилітаристів, не влаштовують межі, у яких зупиняється Сінгер.

2.2. Критика підходу Пітера Сінгера до етики ставлення до тварин у межах утилітаристської традиції

Як було продемонстровано у попередньому підрозділі, Пітер Сінгер є ключовою фігурою у формуванні сучасного утилітаристського підходу до етики ставлення до тварин. Його вплив полягає не лише в новому витку

актуалізації утилітаризму, радикалізації його пов'язаних з етикою тварин аспектів, популяризації ідей антиспесізму та рівного врахування інтересів усіх чуттєвих істот, а й у запропонованій ним моделі утилітаризму вподобань. Водночас утилітаризм як етична теорія не є монолітною традицією. У межах неї відбуваються дискусії щодо обґрунтування морального статусу тварин, критеріїв моральної значущості, меж допустимих втручань, природи благополуччя і подібних питань, а також практичних наслідків, які ці питання мають на фактичне поводження з тваринами. Цей підрозділ присвячено аналізу поглядів філософів, які, залишаючись у межах утилітаризму, висловлюють критичні зауваження щодо підходу Сінгера до етики ставлення до тварин.

Переважно подібна критика стосується його надмірного фокусування на чутливості як єдиному критерію моральної значущості. Йому закидають недостатню увагу до таких аспектів, як, наприклад, якість життя, здатність до автономії, до соціальної чи моральної взаємодії тощо. Деякі утилітаристи вказують на потребу глибше диференційованого підходу до визначення морального статусу, який не зводився би до здатності відчувати біль, а враховував би в тому числі й когнітивні, емоційні та поведінкові характеристики конкретних істот. На додачу до цього, у критиків викликає сумніви й абстрактна вимога рівного врахування інтересів усіх чутливих істот, яка, на їхню думку, ігнорує соціальний контекст, практичну взаємодію та принципи взаємності. Вказані та деякі інші аспекти критики буде розглянуто у цьому підрозділі на прикладі робіт Раймонда Г. Фрея та Бенджаміна Студбейкера.

Одним із найвідоміших філософів, які систематично висловлюють критичні зауваги до підходу Пітера Сінгера до етики тварин є Раймонд Г. Фрей (Raymond G. Frey, 1941-2012 pp.), професор філософії в Університеті Боулінг-Грін Стейт. Американський філософ моралі Девід

ДеГрація виділяє його як одного з п'яти авторів, які дійсно зробили значний філософський внесок у спроби вписати тварин в етичну теорію (на рівні із Пітером Сінгером, Томом Ріганом, Мері Міджлі та Стіва Ф. Сапонцісом), а також як одного із трьох представників «першого покоління» теоретиків цього напрямку (разом із вже згаданими Пітером Сінгером та Томом Ріганом) [10, с. 49].

Із Сінгером його уподібнює, по-перше, належність до утилітаризму вподобань та відстоювання утилітаризму дії (*act utilitarianism*), тобто обидва філософи вважають, що морально важливими є не просто досвід болю і задоволення як таких (як у гедоністичному утилітаризмі), а реалізація інтересів істоти, та оцінюють моральну цінність дій залежно від їхніх конкретних наслідків у кожному окремому випадку, а не згідно з загальними правилами, як це відбувається в утилітаризмі правил (*rule utilitarianism*). По-друге, їх споріднює відсутність апеляції до ідеї «невід'ємних прав тварин» (яка наявна, наприклад, у Тома Рігана), тобто обидва вважають, що моральний статус істота має на основі, відмінній від її прав [12]. По-третє, Фрей розділяє погляди Сінгера на спесішизм, як і він, визнаючи, що «біль це біль», і додаючи, що тут «вид не має значення» [12, с. 184]. Окрім того, що Сінгер, що Фрей певний час навчалися в Оксфордському університеті та обидва підпали під філософський вплив Річарда Гейра.

Проте, незважаючи на деяку спорідненість, між їхніми позиціями існують фундаментальні розбіжності. Фрей критикує те значення, яке Сінгер, слідом за Бентамом, надає чутливості, та вказує, що його теорія повністю ігнорує «абсолютно критичну проблему порівняльної цінності життів» [12, с. 177]. Саме порівняльна цінність життів (*comparative value of lives*), на його думку, є ключовою підставою для морального вибору у складних етичних ситуаціях, зокрема тих, які передбачають необхідність вибору між порятунком різних істот. Він звертається до класичної моральної дилеми: на рятувальному

човні є місце лише для однієї істоти, людини чи собаки, обидві з яких потонуть, якщо не будуть врятовані. Фрейд вказує, що історично утилітаристи не мали сумнівів у тому, що врятувати потрібно людину. Проте якщо керуватися принципами, спільними для утилітаризму як моральної теорії, зокрема ідеєю про те, що всі чутливі істоти мають моральний статус (якою керувалися і ранні утилітаристи, і Сінгер також), стає не зовсім очевидним, на підставі чого перевагу має отримати саме людина [12, с. 177].

Фрейд пише, що утилітаризм, побудований виключно на чутливості, не надає належного обґрунтування, чому у цьому випадку врятування людини є морально обов'язковим: і собака, і людина є чутливими істотами, тому обидві мають моральний статус. Тобто навіть якщо тварини наділяються моральним статусом, все одно в подібній ситуації вибору ми, як пише Фрейд, маємо моральний обов'язок врятувати людину, і лише у випадку, якщо ми «врахуємо різні інші дуже серйозні міркування», може бути обрано порятунок тварини [12, с. 181-182]. Якщо ж ми вважаємо, що врятування людини є очевидним, то, за логікою Фрея, ми оперуємо прихованими, неартикульованими критеріями, які виходять за межі простої чутливості. Зокрема, йдеться про якість життя, здатність до складної ментальної активності, автономії, проєктності у майбутнє та інші характеристики, що, на думку Фрея, і повинні визначати порівняльну цінність життя істот [12].

Таким чином, Фрейд вважає недостатнім зосереджений на рівному врахуванні інтересів усіх чутливих істот підхід Сінгера, оскільки той не пояснює наші глибокі моральні інтуїції щодо пріоритетності наших моральних обов'язків до людини над твариною в описаних ситуаціях. На його думку, саме порівняльна цінність життя, а не просто здатність до болю, повинна бути вирішальним чинником у моральній оцінці дій. Він вважає, що зосередженість Сінгера на чуттєвості як єдиному критерію моральної значущості істоти є недостатньою для обґрунтування багатьох моральних рішень. Фрейд наполягає

на непослідовності будь-якої утилітаристської теорії, яка визнає моральний статус усіх чуттєвих істот, але не враховує відмінності в якості їхніх життів [12].

Такі висновки безпосередньо позначаються визначенні на морального статусу тварин. Фрей постулює, що «справжня проблема утилітаристської етики ставлення до тварин не має нічого спільного із болем і стражданнями, навіть якщо вони за своєю суттю є злом. Правильною відправною точкою він визначає той факт, що ми «використовуємо життя тварин для власних цілей і часто використовуємо їх змарновано. Незалежно від того, чи завдаються їм страждання у процесі, ми все одно використовуємо, і часто використовуємо, ці життя. справжня проблема полягає у визначенні того, що дає нам це робити, якщо взагалі дає. ...справжня проблема полягає у порівняльній цінності життів; це та проблема, з якою повинні мати справу утилітаристи» [12, с. 178].

Фрей, таким чином, постулює, що життя бувають вищої та нижчої якостей. Він вважає, що фактично подібне оцінювання життів широко використовується в світі, в тому числі на рівнях різних інституцій, наприклад, коли за відсутності достатніх засобів для лікування двох людей медичний заклад вирішує, якій людині надати перевагу на основі прогнозів, стосовно їхнього майбутнього життя [12, с. 179]. Фрей вважає, що такі прогнози як раз і здійснюються на основі порівнянь якостей життів (в цьому випадку не тільки в теперішньому, а й у майбутньому) і, відповідно, їхніх цінностей [12, с. 179]. Тож він пропонує перенести такий самий підхід на порівняння життів людей і тварин [12, с. 179]. Моральний статус, на його думку, залежить від того, чи має істота низку переживань, які, залежно від їхньої якості, можуть зробити життя цієї істоти добрим чи поганим. Якість життя має та істота, яка «має благополуччя, на яке можна позитивно та негативно впливати, залежно від того, що ми з нею робимо» [12, с. 185]. Відповідно, моральний статус мають істоти, чиє життя «складається з розгортання досвіду, який вони значною

мірою контролюють, і тому вони мають благополуччя та якість життя, хоча можуть бути деякі істоти, щодо внутрішнього життя яких ми все ще залишаємося невпевненими» [12, с. 185].

Критерії визначення якості життя, за Фреєм, не обмежуються болем (у цьому він знову критикує Сінгера, у системі якого «біль і страждання вважаються єдиними важливими характеристиками, ігноруючи таким чином інші виміри якості життя») [12, с. 180]. Серед них, відповідно до попередніх визначень, він також називає здатність до автономії (в інструментальному сенсі, а не кантіанському – а саме як інструмент, котрий дозволяє людині робити вибір, брати відповідальність, формувати життєвий шлях, і саме це відкриває більше можливостей для збагачення життя), рефлексії, побудови довгострокових планів, соціальної взаємодії, морального мислення, а також можливість мати цілі, які виходять за межі негайного задоволення потреб. Саме ці характеристики, на думку Фрея, і формують основу для оцінки «повноти» або «цінності» життя [12].

При цьому важливо, що погляд Фрея дійсно не є спесішистським. Він не раз прямо говорить, що однієї видової належності як такої мало для того, щоб понизити чи підвищити цінність життя. І хоча цінність життя людини в переважній більшості випадків виявляється вищою, ніж у тварин, проте така оцінка обґрунтовується не тим, що вона є людиною як вищим видом, а є такою внаслідок низки таких факторів, як ступені когнітивної складності, автономії та потенціал до збагачення життя.

Фрей також додає, що, хоча «порівняльний аналіз цінності та якості життя підтверджує точку зору, що нормальне життя дорослої людини значно цінніше за життя тварини, завдяки більшому багатству та більшому потенціалу для збагачення», та все ж таки «хоча життя тварин зазвичай не таке багате і тому не таке цінне, як людське життя, деякі тварини мають життя, яке

цінніше за інших тварин, а деякі тварини мають життя, яке цінніше за деякі людські життя» [12, с. 186].

Цікавою також є відповідь на ідеї Сінгера сучасного американського філософа Бенджаміна Студбейкера (Benjamin Studebaker, нар. 1992 р.). Він, хоча розділяє зі Сінгером утилітаристську і консеквенціалістську позицію та вважає останнього цікавим філософом, все ж, як сам зазначає, «тим не менш, час від часу опиняється в конфлікті з ним» [28]. Корені цього конфлікту він виділяє у системі мислення Сінгера в цілому – в утилітаризмі уподобань, а точніше у самій його основі, у переконанні, згідно якому тварини визнаються морально значущими, оскільки мають інтереси, і мають інтереси, оскільки можуть відчувати задоволення та страждання [28].

Щоб продемонструвати хибність цього положення, Студбейкер пропонує до розгляду гіпотетичний експеримент: кожній індивідуальній бактерії зі смертельної інфекції надати (наприклад, завдяки процедурі у лабораторії) глибоке розуміння того, що означає страждати, залишивши її в усіх інших аспектах «інтелектуально порожньою»; під час її вбивства, таким чином, вона точно знатиме, що відбувається, і буде сильно страждати – наприклад, «переживатиме людський еквівалент розп'яття та підпалювання» [28]. Студбейкер запитує, чи це якимось чином змінить наше бажання боротися з цією смертельною інфекцією? З його точки зору відповідь заперечна і таким чином демонструє, що наше моральне ставлення до істот насправді ґрунтується не на їхній здатності до страждань, а на їхній для нас (людей) корисності, на здатності до соціальної доброчинності: «проблема з бактерією, навіть з тією бактерією, яка відчуває біль, полягає в тому, що вона нічого для нас не робить. Ми нічого не отримуємо, ставлячись до неї морально, ніби це людина» [28]. Відповідно до цього, таким чином, чутливість за Студбейкером не є достатньою умовою моральної значущості, однаковий

рівень чутливості не дає однакового рівня морального статусу – важливішим є внесок істоти.

Окрім цього, Студбейкер критикує ідею Сінгера щодо однаковості подібної кількості болю незалежно від того, чий це біль. Він визнає об'єктивність цього твердження – «об'єктивно правда, що в моєму болю немає нічого такого, що робить його суттєво більш релевантним, ніж біль когось іншого» – проте заперечує цю ідею як основу для людської поведінки – що люди «завжди зобов'язані діяти так, ніби вони мають об'єктивну перспективу» [29]. Він переконує, що безпосередньо відчувати біль значно гірше, ніж відчувати його опосередковано або взагалі не відчувати, і тому для кожної істоти її власний біль насправді є більш значущим, ніж біль будь-якої іншої істоти. Він називає це «егоїстичним принципом» та стверджує, що наша готовність виявляти моральну турботу про інших, тобто бути етичними, обов'язково ґрунтується «на нашій вірі в те, що така поведінка буде доброю для нас самих у довгостроковій перспективі» [29]. На противагу Сінгеру він пропонує наступні два принципи: принцип взаємності (Reciprocity Principle), за яким ніхто не зобов'язаний до моральної турботи про тих, хто не здатен або не бажає відповісти взаємністю, а також принцип експлуатації (Exploitation Principle): ніхто не повинен добровільно приносити себе в жертву іншим без вигоди чи примусу [29].

На противагу цьому підхід Сінгера наполягає, що моральне мислення передбачає вихід за межі вузькоегоїстичних міркувань. Він погоджується, що в реальному житті ми схильні приділяти більше уваги власним інтересам або інтересам тих, хто нам близький, однак стверджує, що справжнє етичне міркування починається тоді, коли ми намагаємося застосовувати принципи послідовно й неупереджено, незалежно від того, хто є об'єктом морального розгляду. Сінгерова позиція, таким чином, не є наївною вимогою повністю відмовитися від будь-яких егоїстичних міркувань, але радше прагненням

створити етичну теорію, яка не залежить від випадкового розташування індивіда в моральному світі. Саме тому він розрізняє два рівні етичного мислення, які вже були описані у попередньому підрозділі. Це розрізнення є особливо важливим для етики ставлення до тварин: воно дозволяє говорити про моральні обов'язки щодо істот, які не здатні до взаємності чи співучасті, але можуть відчувати біль і мають інтереси.

Отже, підхід Пітера Сінгера до етики ставлення до тварин, хоч і є фундаментальним етапом у розвитку сучасного утилітаристського дискурсу в цій сфері, проте викликає зауваження з боку прихильників утилітаристської теорії. Описана критика демонструє, як навіть у рамках однієї етичної традиції існують суттєві розбіжності щодо підстав моральної значущості тварин. Раймонд Г. Фрей вказує на недостатність підходу Сінгера через ігнорування порівняльної цінності життів, наголошуючи, що наша моральна інтуїція, зокрема у ситуаціях морального вибору між людиною та твариною на користь людини, для свого пояснення із необхідністю вимагає звернення до ідеї порівняльної цінності життів. У підході ж Сінгера вона залишається неопрацьованою.

Бенджамін Студбейкер, у свою чергу, звертає увагу на абстрактність принципу рівності інтересів, що в практичному вимірі може призводити до морально контрінтуїтивних висновків, особливо в контексті соціальної взаємодії та взаємності. Критика підходу Сінгера в межах утилітаризму, таким чином, демонструє наявність потреби у більш диференційованому та контекстуальному підході до моральної значущості тварин, який не зводився би лише до здатності відчувати біль, а охоплював ширший спектр характеристик, на основі яких формувалася б моральна оцінка. Таким чином, хоча Сінгер здійснив значний внесок у переосмислення статусу тварин в етиці, його теорія стикається з серйозними концептуальними викликами.

2.3. Ідеї Джеффа Себо та Браяна Томасіка щодо етичного ставлення до тварин в межах утилітаризму

Усередині утилітаристської традиції етики ставлення до тварин повсякчас продовжують з'являтися нові концептуальні моделі, що намагаються її вдосконалити, відповідаючи на її виклики як теоретично-філософського, так і практичного характеру. Однією з помітних фігур у сучасному утилітаристському етичному дискурсі про тварин є Джефф Себо, який пропонує переглянути деякі усталені уявлення про співвідношення між правами тварин і власне утилітаризмом. Його підхід є спробою інтегрувати ідею прав тварин у практичний утилітаристський інструментарій, не порушуючи при цьому засадничих принципів течії.

Джефф Себо (Jeff Sebo, нар. 1983 р.) – американський філософ та активіст у сфері етики ставлення до тварин, доцент Нью-Йоркського університету, чий інтерес охоплює теми екологічної етики, біоетики, етики ставлення до тварин та етики штучного інтелекту, директор Центру захисту навколишнього середовища та тварин Нью-Йоркського університету (NYU's Center for Environmental and Animal Protection) та Центру розуму, етики та політики (Center for Mind, Ethics, and Policy), які він використовує як платформи для відстоювання етичного поводження з тваринами, захисту тварин та протистояння спесізму.

Особливість позиції Себо у тому, що він пропонує інтегрувати в утилітаризм концепцію прав тварин. Він вважає, що конфлікт між утилітаризмом і правами тварин як етичними течіями у межах сучасного дискурсу є значно перебільшеним. Джерело цього конфлікту він визначає у тому, що можливо уявити собі ситуації, у яких максимізація загального щастя може передбачати порушення прав тварин (вбивство/завдання страждань кільком для порятунку багатьох). Проте, як він зазначає, на практиці «у

дев'яти випадках з десяти повага до прав є тим, що приносить найбільше добра» [23].

У зв'язку з цим Себо вказує, що «навіть якщо утилітаризм теоретично віддає перевагу благополуччю над правами, на практиці він може завжди віддавати перевагу благополуччю над правами, а може й не завжди» [24]. Він пропонує утилітаристський підхід до прав тварин, ставлячи питання «Наскільки ми можемо покращити життя тварин, сприяючи їхньому благополуччю, і наскільки ми можемо це зробити, поважаючи права тварин?» [24]. Себо говорить про те, що, хоча в теорії утилітаристські міркування можуть не тільки виправдовувати, а і морально зобов'язувати нас виконувати практики експлуатації тварин для їжі, досліджень, розваг та інших цілей тією мірою, якою вони приносять найбільше користі у загальному, проте на практиці багато утилітаристів вважають, що іноді аби максимізувати щастя та мінімізувати страждання у всьому світі, потрібно діяти не безпосередньо, а опосередковано [24].

Під подібною опосередкованою дією Себо розуміє зосередження не на самих максимізації та мінімізації як таких, а на тій діяльності, яка до них призведе, зауважуючи важливість глибокої рефлексії, пов'язаної з цим питанням, та необхідність врахування того, «які ролі, правила, чесноти тощо можуть дозволити нам досягти цієї мети, а потім зосереджуючись переважно на відігранні цих ролей, дотриманні цих правил, культивуванні цих чеснот тощо у повсякденному житті», і в цьому контексті, зокрема, Себо виділяє права тварин [24]. Він переконує, що у випадку, якщо метою є максимізація щастя і мінімізація страждань для всіх чутливих істот (sentient beings) у довгостроковій перспективі, то «інвестування в реальну систему прав для людей і тварин, справжню систему прав, до яких ми ставимося серйозно та ставимося як до непорушних, є важливим засобом для досягнення цієї мети» [23].

Для ілюстрації своїх поглядів Себо як приклад говорить про моральне виправдання споживання тварин у їжу, яке зазвичай наводиться у межах утилітаризму – що воно виправдане, якщо тварина жила повноцінне щасливе життя і померла безболісно; проте Себо вважає, що, якщо людина керується цим принципом та на практиці застосовує це виключення, вона все одно відносить тварин до категорії істивного, і в результаті є схильною розглядати їх як об'єкти та, відповідно, переставати розглядати їх як «суб'єктів, що заслуговують на моральну повагу та співчуття» [23]. На цій основі Себо виводить наявність утилітаристської цінності у прийнятті базового принципу – «у тому, щоб не дозволяти собі робити такі принципові винятки, а просто мати правило не їсти тварин і розглядати їх як неїстивних, як суб'єктів, а не об'єктів» [23].

Він робить висновок, що, з огляду на подібний підхід, права тварин виявляються важливими на практиці як потенційний інструмент для сприяння їхньому благополуччю: «частина функції закону полягає в тому, щоб сигналізувати, які практики є соціально прийнятними», отже утилітаристська цінність присутня також і «у простій наявності законів і правил, які говорять, що ми не дозволяємо собі поводитися з іншими чутливими істотами таким чином, навіть якщо це сприяє щастю в короткостроковій перспективі» [23].

Таким чином, Себо демонструє, що на практиці ідея про те, що «утилітаризм стосується благополуччя, а не прав», виявляється занадто спрощеною, і робить висновок, що, на противагу цьому «нам слід вважати, що утилітаризм стосується благополуччя, а не прав, теоретично, і стосується як благополуччя, так і прав на практиці. Тоді нам слід спробувати сприяти благополуччю та поважати права разом, а не просто робити одне або інше» [24].

Іншим цікавим представником утилітаристської етики ставлення до тварин є Браян Томасік (Brian Tomasik, нар. 1987 р.), сучасний американський філософ та автор міждисциплінарного проєкту «Reducing Suffering», зосередженого на зменшенні страждання в масштабах як біосфери, так і потенційного майбутнього. Томасік є представником негативного утилітаризму, акцент вчення він зміщує повністю на мінімізацію страждань. Він, таким чином, закликає до пріоритетного фокусування на найбільш масштабних і важких стражданнях, включно з непрямими наслідками (наприклад, майбутнє життя), вважаючи, що щастя або не має позитивної цінності, або ж значно поступається стражданням в етичній вазі [32].

Томасік вважає ключовим запобігання болю і мукам незалежно від того, чи йдеться про людей, свійських тварин, диких тварин, або навіть представників малорозвинених форм життя, на зразок безхребетних. Він, таким чином, радикалізує утилітаристське зобов'язання шляхом максимального розширення морального кола на всі потенційно чутливі істоти [32]. Томасік стверджує, що страждання тварин (не тільки на фермах, але і в дикій природі) може перевищувати людське страждання за масштабом, інтенсивністю і тривалістю, тож утилітаристський підхід вимагає перенесення етичного пріоритету у бік зниження цих страждань [33].

Томасік, окрім того, розробляє у своїй статті «How Much Direct Suffering Is Caused by Various Animal Foods?» доволі широку систему для підрахунку страждань, які завдає харчова промисловість. Ця система представлена ним у вигляді таблиці та націлена показати, які харчові практики спричиняють найбільше страждання тваринам, і дати на цій основі раціональне підґрунтя для етичних рекомендацій, зокрема для вибору дієти, яка якомога більше мінімізувала би загальні страждання [33].

У ній він показує, як різні типи тваринної їжі спричиняють різний обсяг страждань на основі різниці в наступних критеріях: середня тривалість життя перед вбивством, кількість їстівної частини на життя однієї тварини, ступінь чутливості (різний ступінь когнітивної та афективної складності різних видів тварин), ступінь (чи радше кількість) страждання на день життя («мої найкращі оцінки того, наскільки поганим є життя кожного типу сільськогосподарських тварин за день, відносно внутрішньої здатності цієї тварини страждати»), а також «кількість днів життя, еквівалентна болю смерті» («найкраща оцінка середнього болю забою для кожної тварини, виражена в еквівалентній кількості днів звичайного життя для цієї тварини») [33].

Цікаво, що Томасік залишає більшість пунктів відкритими для корекції та пропонує користувачам «не соромитися вводити власні значення в таблицю» [33]. Ці критерії підраховуються у «еквівалент днів страждань, завданих на кожен необхідний кілограм» за формулою «страждання / кг = [(дні життя / тварина) + (еквівалент днів від смертельного болю / тварина)] * (страждання / бідність життя) * (бідність життя / день) / (кг / тварина)» [33].

Так, наприклад, згідно підрахункам Томасіка, виробництво курячого м'яса та яєць зазвичай пов'язане з більшою кількістю індивідів, що страждають і вмирають, ніж виробництво яловичини – через різницю у розмірі і життєвому циклі тварин. Водні тварини (зокрема риба та молюски) можуть також відчувати біль і страждання, і через величезні обсяги вилову і вбивств у рибальстві їхнє сукупне страждання теж є суттєвим. Він також вказує, що веганство та вегетаріанство з етичної точки зору є шляхом значного скорочення страждання тварин через зменшення попиту на продукти, що викликають найбільше страждань [33]. Таким чином, для Томасіка є характерним кількісний та аналітичний утилітаристський підхід.

Томасік також наголошує, що етичні стратегії для допомоги не-диким тваринам відрізняються від підходів до диких тварин. Для перших можна розробляти більш конкретні політики, законодавчі зміни, технологічні інновації (наприклад, м'ясо з культури клітин, поліпшення умов утримання тощо), а також підтримувати веганство та просвітницьку діяльність [34]. Стосовно других, з його погляду, ситуація дещо складніша через природні екологічні взаємодії, масштаби та специфіку страждань у дикій природі, що потребує більш обережних і довгострокових підходів. У зв'язку з цим він закликає до проведення досліджень у галузі «біології благополуччя» (welfare biology – галузі, яка передбачає різносторонню оцінку того, як екологічна політика впливає на чисті страждання диких тварин [31]) та активного просування ідеї про важливість страждань диких тварин серед активістів, академіків та інших зацікавлених осіб. Він також зазначає, що людина вже суттєво впливає на екосистеми, тому питання полягає не в тому, чи втручатися у дику природу, а в тому, як саме це робити, щоб зменшити страждання диких тварин [34].

Таким чином, Браян Томасік пропонує системний утилітаристський підхід до етики ставлення до тварин, зосереджений на мінімізації страждань усіх чутливих істот. Його погляд негативного утилітаризму та кількісно-аналітичний метод оцінки страждань у харчовій промисловості відкривають нові перспективи в утилітаристській філософії етичного ставлення до тварин. Крім того, розмежування стратегій допомоги не-диким і диким тваринам демонструє прагматичність та увагу до складності екологічних і соціальних процесів.

Отже, можна зробити висновок, що сучасний утилітаризм є доволі різноманітним і різноманітним у своїх ідеях і поглядах. Можна стверджувати, що Пітер Сінгер останні півстоліття залишається найвпливовішою та

найвідомішою в широких колах його фігурою у сфері етики ставлення до тварин, проте це не заважає їй розвиватися та напрацьовувати нові ідеї.

Критики Сінгера в межах утилітаристської традиції, зокрема Раймонд Г. Фрей та Бенджамін Студбейкер, вказують на обмеження його підходу, підкреслюючи потребу врахування порівняльної цінності життів, звернення уваги на такі нюанси, як автономія, когнітивна складність, соціальна взаємодія, здатність до взаємності, соціальна корисність та егоїстична мотивація етичної поведінки як важливі чинники для морального врахування. Обидва філософи, хоча й залишаються в межах утилітаристської течії, наголошують на необхідності глибшого, контекстуальнішого та більш багатовимірного підходу до моральної значущості тварин.

На цьому тлі особливої уваги заслуговує позиція Джеффа Себо, який, залишаючись утилітаристом, пропонує інноваційну інтеграцію риторики прав тварин до утилітаристського дискурсу. Він обґрунтовує, що у реальних умовах – з урахуванням епістемічної невизначеності, суспільної спесістської упередженості та прагматичних викликів – апеляція до прав може бути ефективним засобом сприяння добробуту тварин. Таким чином, Себо розширює утилітаристську перспективу, зберігаючи її засадничі принципи, але доповнюючи їх практичними міркуваннями щодо стратегій дії у світі, в якому тварини системно позбавлені морального врахування.

Особливе місце в сучасному утилітаризмі посідає також Браян Томасік, який як представник негативного утилітаризму зміщує акцент із максимізації щастя на мінімізацію страждань усіх чутливих істот. Його підхід вирізняється розробкою гнучкої кількісно-аналітичної системи оцінки страждань, що дозволяє раціонально визначати пріоритети у сфері захисту тварин, зокрема в харчових практиках. Томасік розширює сферу морально значущих істот, включаючи до них не лише свійських і диких тварин, а й безхребетних,

спираючись не на їхню встановлену чутливість, а на їхню потенційну чутливість, та наголошуючи, що масштаби їхнього страждання у сучасному світі можуть значно перевищувати людські, не в останню чергу внаслідок безпосередніх та систематичних дій самих людей. Він також розрізняє етичні стратегії допомоги для не-диких та диких тварин, пропонуючи для перших конкретні технологічні рішення, а для других – більш обережні, довгострокові підходи, що враховують екологічні взаємодії. Його концепція стимулює розвиток міждисциплінарних досліджень і поширення ідеї важливості зменшення страждань диких тварин, підкреслюючи, що втручання у природу має відбуватися обдуманно і відповідально.

У результаті розгляду підходів Пітера Сінгера, його критиків та альтернативних моделей стає очевидним, що сучасна утилітаристська етика ставлення до тварин є складним і динамічним полем філософської думки, в якому точиться дискусія не лише про теоретичні основи морального статусу тварин, а й про шляхи ефективної реалізації етичних вимог у реальному світі з його сучасними викликами та перешкодами.

ВИСНОВКИ

У межах кваліфікаційної роботи було здійснено комплексне дослідження утилітаристського підходу до етики ставлення до тварин, його історичної еволюції, основних концептуальних засад, а також внутрішньої критики в межах самої утилітаристської традиції. Було проаналізовано та визначено основні ідеї, положення та принципи утилітаристського підходу до етики ставлення до тварин та головні ідеї основних мислителів напряму.

По-перше, розглянуто історичні передумови формування утилітаристської етики ставлення до тварин. Встановлено, що ще у працях XVIII століття (Френсіс Гатчесон, Соум Дженінс) з'являються перші концептуальні основи прото-утилітаризму, в яких наявна думка про моральну значущість тварин. Встановлено також, що Джеремі Бентам здійснив принциповий зсув у філософському підході, відмовившись від релігійного обґрунтування моралі стосовно тварин і запропонувавши натомість новий критерій – здатність відчувати страждання – як основу для морального врахування істот, незалежно від їх видової належності. Встановлено вплив цього критерію у сучасній утилітаристській етиці ставлення до тварин, проведено інші паралелі між бентамівськими ідеями і сучасністю. Визначено, що, незважаючи на стислість викладу ідей Бентама, саме його тези стали відправною точкою для формування сучасної утилітаристської етики ставлення до тварин, яка у другій половині XX століття була сформована Пітером Сінгером.

По-друге, було проаналізовано сучасну утилітаристську етику ставлення до тварин, насамперед у викладі Пітера Сінгера. Сінгер, у межах утилітаризму вподобань, сформулював принцип рівного врахування інтересів як фундамент етики взаємодії з чуттєвими істотами. Його концепція акцентує увагу на запереченні видового шовінізму (спесішизму), а також на

необхідності визнання моральної значущості не лише людей, а й тварин, здатних до страждання.

Разом з тим, проведений аналіз дає змогу стверджувати, що сучасна утилітаристська етика ставлення до тварин становить собою доволі багатовимірний і концептуально розгалужений напрям. Визначено, що критики Сінгера, які мислять у межах утилітаристської парадигми, зокрема Раймонд Г. Фрей та Бенджамін Студбейкер, висловлюють незгоду щодо редукції моральної цінності до одного лише критерію чуттєвості. У своїх працях вони наголошують на необхідності враховувати у моральних обчисленнях ширший спектр характеристик, таких як автономність, когнітивна складність, здатність до соціальної взаємодії, моральна рефлексія, здатність до взаємності, корисність, а також мотиваційні основи етичної поведінки.

Продемонстровано також гнучкість утилітаристського підходу етики ставлення до тварин. На прикладі підходу Джеффа Себо, продемонстровано спроби інтегрувати в утилітаризм інші етичні напрямки, зокрема етику прав тварин. Показано, що Себо, залишаючись у межах утилітаристської традиції, сприймає етику прав тварин як ефективний практичний інструмент та у такий спосіб він пропонує доповнити традиційні утилітаристські підходи стратегічною орієнтацією на реальні механізми змін, зберігаючи при цьому засадничі принципи обчислення добра й зла. На прикладі Браяна Томасіка показано ще один альтернативний підхід, який репрезентує негативний утилітаризм і зосереджується виключно на мінімізації страждань. У межах свого підходу Томасік не лише зміщує акценти, а й розробляє аналітичні інструменти для системної кількісної оцінки страждань, зокрема у харчовій промисловості. Його система оцінювання базується на поєднанні різних показників, що дозволяє порівнювати етичні наслідки вживання різних типів тваринної їжі. Томасік також підкреслює важливість розрізнення між

підходами до свійських і диких тварин, наполягаючи на необхідності міждисциплінарних досліджень та раціональних стратегій втручання у природу з метою загального зменшення страждань.

Виявлено, що, попри те, що постать Пітера Сінгера залишається центральною для утилітаристської етики ставлення до тварин протягом останніх десятиліть, утилітаризм не є застиглою доктриною: його розвиток триває через внутрішні дебати, перегляд вихідних засад і пошук нових способів осмислення моральної значущості тварин. Таким чином, аналіз ідей Сінгера, критичних позицій Фрея й Студбейкера, а також альтернативних моделей Себо та Томасіка дозволяє дійти висновку, що сучасна утилітаристська етика ставлення до тварин є динамічним, концептуально складним і відкритим полем філософського діалогу. У ньому відбувається боротьба не лише за найточніше визначення специфіки морального статусу тварин, а й за віднайдення найбільш ефективних шляхів втілення етичних принципів у реальні практики. Таким чином, встановлено, що утилітаризм у його сучасному вигляді є активним етичним інструментом у сфері захисту тварин, однак потребує постійного вдосконалення, концептуальної чіткості та відкритості до діалогу з альтернативними етичними підходами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Маслікова І. І. *У пошуках спільного блага: етичні колізії соціальних практик*. Монографія. Київ : Вид. «Міленіум», 2018. 338 с.
2. Маслікова І. І. *Спільне благо в контексті інституціалізації соціальних практик: етико-філософський аналіз*. Дисертація. Київ, 2019. 410 с.
3. Baron J. *Richard M. Hare*. An Introduction to Utilitarianism, R. Y. Chappell, D. Meissner, and W. MacAskill (eds.), 2023. <https://www.utilitarianism.net/utilitarian-thinker/richard-hare>
4. Beauchamp T. L. *Introduction*. The Oxford Handbook of Animal Ethics. Oxford University Press, 2018. Pp. 3-32.
5. Bentham J. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. London : Printed for W. Pickering, 1823.
6. Caudevilla O. *Jeremy Bentham, a pioneer*. Derecho Animal. Forum of Animal Law Studies. 2013. Vol. 4, no. 1. Pp. 1-5.
7. Chappell R.Y., Meissner D. *Study Guide: Peter Singer's Animal Liberation*. R.Y. Chappell, D. Meissner, and W. MacAskill (eds.), An Introduction to Utilitarianism, 2025.
8. Cooper D. E. *Jeremy Bentham on Animal Ethics*. Philosophy in Quotes. Daily Philosophy, 2022, March 10. <https://daily-philosophy.com/cooper-quotes-bentham-animal-suffering/>
9. Dardenne E. *From Jeremy Bentham to Peter Singer*. Revue D'Études Benthamiennes 7, 2010.

10. DeGrazia D. *The Moral Status of Animals and Their Use in Research: A Philosophical Review*. Kennedy Institute of Ethics Journal, vol. 1 no. 1, 1991. Pp. 48-70.
11. Dorsey D. *Francis Hutcheson*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/hutcheson>
12. Frey R. G. *Utilitarianism and Animals*. The Oxford Handbook of Animal Ethics. Oxford University Press, 2015. Pp. 172-197.
13. Garrett A. *Animals and Ethics in the History of Modern Philosophy*. The Oxford Handbook of Animal Ethics. Oxford University Press, 2015. Pp. 61-90.
14. Guerrini A. *Deep History, Evolutionary History, and Animals in the Anthropocene*. Animal Ethics in the Age of Humans: Blurring Boundaries in Human-animal Relationships. Springer, 2016. Pp. 25-38.
15. Heydt C. *Utilitarianism before Bentham*. The Cambridge Companion to Utilitarianism, Cambridge Companions to Philosophy, eds. B. Eggleston and D. E. Miller. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. Pp. 16-37.
16. Hutcheson F. *A System of Moral Philosophy*, in three books. London : sold by A. Millar, 1755.
17. Hutcheson F. *Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue*. Liberty Fund, Incorporated, 2008. 275 p.
18. Jenyns S. *On Cruelty to Inferior Animals*. Disquisitions on several subjects. London : Printed for J. Dodsley in Pall-Mall, 1782. Pp. 12-26.

19. Knies J. *Bentham on animal welfare*. *British Journal for the History of Philosophy*, 27(3), 2018. Pp. 556-572.
20. Nobis N. *Animals & Ethics 101: Thinking Critically About Animal Rights*. Morehouse Faculty Publications, 2016.
21. Ryder R. *Speciesism*. *Encyclopedia of animal rights and animal welfare*, Bekoff M. & Meaney C. (Eds.). Chicago : Fitzroy Dearborn, 1998.
22. Scarre G. *Utilitarianism*. London: Routledge, 1996.
23. Sebo J. *A utilitarian case for animal rights*. EA Global: London 2019. <https://forum.effectivealtruism.org/posts/u55MrNS3xvD4pf34m/jeff-sebo-a-utilitarian-case-for-animal-rights>
24. Sebo J. *Utilitarianism and Nonhuman Animals*. R.Y. Chappell, D. Meissner, and W. MacAskill (eds.), *An Introduction to Utilitarianism*, 2023. <https://www.utilitarianism.net/guest-essays/utilitarianism-and-nonhuman-animals>
25. Singer P. *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals*. Open Road Integrated Media, 2015.
26. Singer P. *Practical Ethics*. Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
27. Southan R. *Peter Singer, R.M. Hare, and the Trouble With Logical Consistency*. *Essays in Philosophy*: Vol. 18: Iss. 1, Article 9. 2017.
28. Studebaker B. *A Critique of Peter Singer*. <https://benjaminstudebaker.com/2013/02/28/a-critique-of-peter-singer/>

29. Studebaker B. *A New Critique of Peter Singer*. <https://benjaminsstudebaker.com/2014/10/21/a-new-critique-of-peter-singer/>
30. Thomas N. *Animal Ethics and the Autonomous Animal Self*. London : Palgrave Macmillan, 2016.
31. Tomasik B. *Applied Welfare Biology and Why Wild-Animal Advocates Should Focus on Not Spreading Nature*. Essays on Reducing Suffering, 2013. <https://reducing-suffering.org/applied-welfare-biology-wild-animal-advocates-focus-spreading-nature/>
32. Tomasik B. *Are Happiness and Suffering Symmetric?* Essays on Reducing Suffering, 2015. <https://reducing-suffering.org/happiness-suffering-symmetric/>
33. Tomasik B. *How Much Direct Suffering Is Caused by Various Animal Foods?* Essays on Reducing Suffering, 2007. <https://reducing-suffering.org/how-much-direct-suffering-is-caused-by-various-animal-foods/>
34. Tomasik B. *The Importance of Wild-Animal Suffering*. Essays on Reducing Suffering, 2009. <https://longtermrisk.org/the-importance-of-wild-animal-suffering/>